

Naděžda Pelcová, *Człowiek i wychowanie w refleksji fenomenologicznej*, tłum. A. Bystrzycka, poprawił D. Stępkowski, Wydawnictwo Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2014, ss. 263, ISBN 978-83-64181-70-2.

Monografia stanowi pokłosie wykładów przeprowadzonych przez Naděždę Pelcovą w 2013 roku na Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, gdzie Autorka została zaproszona jako profesor zagraniczny. Książka składa się z dwóch części. Pierwsza została zatytułowana *Człowiek i wychowanie* (s. 13-126). Druga część nosi tytuł: *Filozofia wychowania* (s. 127-254). Monografię zamyka literatura cytowana (s. 257-263). Autorka ukazuje studentom pedagogiki, przyszłym nauczycielom i wychowawcom, filozoficzny wymiar wychowania z perspektywy fenomenologicznej.

W pierwszej części książki znalazło się sześć rozdziałów, w których Autorka przedmiotem swoich rozważań uczyniła ontologię i antropologię. Jej zdaniem, mają one największy wpływ na kształt wychowania. Pelcová skierowała swoją uwagę przede wszystkim na modernistyczne koncepcje filozoficzne, które, jak pisze: „wzbogaciły teorię wychowania tak pod względem metodologicznym, jak i treściowym, stając się inspiracją dla współczesnego procesu humanizacji wychowania i kształcenia” (s. 9). Koncepcje te nie traktują wychowania w sposób instrumentalny. Poza tym Autorka ukazała wychowanie w trzech wymiarach, które można skrótowo określić jako: (1) działanie zmierzające do socjalizacji, (2) poszanowanie indywidualności i (3) personalizacja – transcendencja. Omawiając wychowanie w tych trzech wymiarach, Pelcová odwołuje się do takich autorów, jak Wilhelm Dilthey, Max Scheler, Martin Buber, Edmund Husserl, Martin Heidegger, Emmanuel Levinas, Hannah Arendt i Jan Patočka. Z tego wykazu uważny czytelnik bez trudności wyniesie wniosek, że Autorka nie ograniczyła swoich dociekań do fenomenologii, jakby sugerował tytuł monografii, lecz rozszerzyła je o stanowisko hermeneutyki, personalizmu i filozofii dialogu. Zdaniem Pelcovej, cechą wspólną wymienionych filozofów jest eksploracja problemu istnienia człowieka i jego godności.

Wychowanie stanowi dla czeskiej badaczki jądro myślenia pedagogicznego. W tym kontekście kluczowego znaczenia nabiera pytanie antropologiczne: Kim jest człowiek? Żeby odpowiedzieć na nie, należy – zdaniem Autorki – uzmysłwić sobie istotę wychowania. Charakteryzując etapy rozwoju myślenia filozoficznego na temat wychowania, Pelcová zastanawia się, jak proces wychowania wpłynął i nadal wpływa na człowieka. Wielką wagę Autorka przywiązuje do pedagogiki humanistycznej, a w szczególności do myśli filozoficznej Diltheya (s. 44-66). W trzecim rozdziale zajęła się rekonstrukcją pedagogiki filozoficznej Edmunda Husserla i Martina Heideggera. Zdaniem Pelcovej, „prawdziwe wychowanie dokonuje się tam, gdzie człowiek odnajduje siebie samego i spełnia swoją wewnętrzną istotę, co powoduje, że staje się wolnym i otwartym wobec otaczającego go świata i ludzi” (s. 77). Kontynuacją tego wątku jest rozdział czwarty, w którym Autorka od strony pedagogicznej analizuje stanowisko filozoficzne Maxa Schelera. Zdaniem Pelcovej, myśl filozoficzna Schelera uświadamia nauczycielom i wychowawcom, że kształcenie ma indywidualizować i uniwersalizować zarazem. Ponadto proces edukacji kryje w sobie wymiar ontologiczny i egzystencjalny, przez co nie może być traktowany jako zwykła suma wiadomości. W procesie tym człowiek powinien posiadać świadomość siebie samego, co z kolei ma go doprowadzić do odkrycia sensu życia i właściwego wyboru celów, jakie będzie starał się osiągnąć. Kolejny rozdział jest poświęcony personalizmowi w ujęciu Martina Bubera. Natomiast szósty i ostatni w tej części to pedagogiczna releksja dorobku filozoficznego Emmanuela Levinasa.

Druga część prezentowanej monografii jest poświęcona w całości filozofii wychowania, na co wskazuje jej tytuł. Pelcová omawia takie kategorie jak: „wychowanie”, „wykształcenie”, „dylematy wychowania”, „aksjologia wychowania”, „dialog międzypokoleniowy” i – rzadko spotykany w analizach pedagogicznych – „czas”. Autorka porusza wiele interesujących kwestii filozoficznych mających związek z wychowaniem i stawia wiele doniosłych pytań. W pierwszym rozdziale tej części stwierdza m.in.: „W wychowaniu chodzi o człowieczeństwo w sensie kantowskim, gdzie człowiek staje się człowiekiem wyłącznie dzięki wychowaniu” (s. 130). Jej zdaniem ważne jest, żeby w procesie tego stania się człowiek z chęcią przyjmował oddziaływania wychowawcze i poddawał się prowadzeniu. W tym kontekście Autorka twierdzi, że wychowawca powinien być człowiekiem odważnym i ufać, że jest w stanie dopomóc stającemu się człowiekowi w jego zmianach.

W rozdziale drugim czytelnik zostaje zaznajomiony z aktualną problematyką wychowania i kształcenia widzianą z perspektywy pedagogicznej i filozoficznej (s. 143). Zdaniem Pelcovej, podstawowym zadaniem filozofii wychowania jest rozstrzygnięcie problemu wychowania, który w każdej epoce był analizowany od nowa. Problem ten oczekuje na podjęcie i rozwiązanie również w aktualnej epoce postmodernistycznej. Tak samo jak w minionych okresach przez wychowanie możliwe jest wsparcie jednostki w jej niepowtarzalnym rozwoju do samoświadomej osobowości (s. 153). Sam proces wychowania czyni także człowieka częścią społeczeństwa. Wychowanie powinno zmierzać do „kultywowania w człowieku jego człowieczeństwa” (s. 155). Powinno wspierać w nim również umiejętność rozpoznawania w sobie poczucia własnej godności i jej poszanowania. Proces wychowania nigdy nie będzie miał formy dokonanej, ponieważ nie można go doprowadzić do końca, a jedynie zainicjować. Przez wychowanie, jako nieskończone stawanie się, człowiek odkrywa swoją tożsamość, która polega na coraz większym zakorzenieniu w sobie samym i aktualnym społeczeństwie. Pelcová nie pomija przy tym trudnych kwestii, takich jak kryzys wychowania, będący – jej zdaniem – wynikiem kryzysu cywilizacyjnego i symptomem zburzenia tradycyjnego sensu autorytetu dorosłych.

W trzecim rozdziale drugiej części Autorka interpretuje wychowanie jako umiejętność, albo lepiej: sztukę, która winna prowadzić dorastającego człowieka do osiągnięcia szczęścia. Myśl tę znajduje w filozofii czeskiego fenomenologa Jana Patočki (s. 163-181). W kolejnym rozdziale zostały omówione antynomie i dylematy współczesnego wychowania, które Pelcová rozważa z perspektywy myśli filozoficznej Eugena Finka. W tym miejscu warto zwrócić uwagę, że polskiemu czytelnikowi postać i twórczość tego znakomitego niemieckiego fenomenologa jest mało znana głównie dlatego, że jak do tej pory żadne jego dzieło nie zostało przetłumaczone na język polski.

Kolejne trzy rozdziały zawierają rozważania na temat wartości w wychowaniu, dialogu międzypokoleniowego i czasu. W końcowym fragmencie rozdziału szóstego Pelcová wyraziła ważną myśl, którą można potraktować jako podsumowanie całej jej pracy, a mianowicie: „prawdziwy sens wychowania spoczywa na otwarciu przed wychowankiem nowych horyzontów, przekazaniu mu wielości punktów widzenia, zaskakiwaniu nowym spojrzeniem z ciągle zmieniających się punktów widzenia i zmienianiu perspektywy” (s. 224).

Podsumowując, można stwierdzić, że książka wybitnej czeskiej filozofki wychowania powinna stać się lekturą obowiązkową studentów pedagogiki i wejść do kanonu prac omawianych na zajęciach z filozofii czy teorii wychowania. Dzięki temu każdy student pedagogiki mógłby zdobyć wiedzę o kierunkach myślenia pedagogicznego i do głębi przemyśleć wciąż aktualny problem, jakim jest wychowanie. W tym skomplikowanym gąszczu zagadnień teoretycznych Pelcová jako wytrawny i subtelny myśliciel okaże się z pewnością niezawodną przewodniczką.

Sebastian Taboń
Uniwersytet Wrocławski

DOI: <https://doi.org/10.21852/sem.2017.1.18>

Ks. Andrzej Zwoliński, *Tato gdzie jesteś?*, Wydawnictwo PETRUS, Kraków 2015, ss. 291.

Na polskim rynku wydawniczym można dostrzec coraz więcej pozycji książkowych dotyczących zagadnienia ojcostwa lub – jak się to niekiedy ujmuje – „tacierzyństwa”. Mają one formy poradników, tematycznych opracowań popularyzatorskich oraz naukowych monografii. Do ostatniej grupy dołączyła w 2015 r. kolejna publikacja autorstwa ks. Andrzeja Zwolińskiego, pod wymownym tytułem: *Tato gdzie jesteś?*. Książkę, liczącą dwieście dziewięćdziesiąt jeden stron, wydało Wydawnictwo PETRUS z Krakowa. Autor recenzowanego dzieła, ks. Andrzej Zwoliński, jest prof. dr. hab. teologii, kierownikiem Katedry Katolickiej Nauki Społecznej w Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, znanym w Polsce socjologiem i publicystą (publikuje m.in. na łamach czasopisma *Egzorcysta* oraz jest autorem licznych publikacji).

Książka, pod względem podjętej tematyki oraz sposobu jej analizy, jest naukowym studium socjologicznym nad funkcją ojca w rodzinie i społeczeństwie, a także pojawiającymi się trudnościami w wypełnianiu przez ojców podstawowych zadań. Autor publikacji dokonuje wielopłaszczyznowego rozpoznania aktualnej sytuacji mężczyzn, którzy są ojcami, oraz opisania różnych form ich nieobecności w życiu dzieci. Jest to, jak wynika z doświadczeń ostatnich lat, realny problem polskiego społeczeństwa. Struktura podjętego przez ks. Zwolińskiego studium obejmuje: *Wprowadzenie* (s. 5-14), rozdziały tematyczne (s. 15-249), *Zakończenie* (s. 250-253), *Przypisy* (s. 255-288) oraz *Spis treści* (s. 289-291).

Zasadniczą całość studium podzielono na osiemnaście rozdziałów składających się z mniejszych bloków tematycznych, których liczba jest stała we wszystkich rozdziałach (w każdym są cztery mniejsze bloki). O zawartości tematycznej publikacji mówią tytuły poszczególnych jej partii: *Trudności z definicją ojca* (s. 15-27); *Jak Bóg Ojciec* (s. 28-39); *Cywilizacja ojców* (s. 40-53); *W pocie czoła* (s. 54-67); *Ojciec uzależniony* (s. 68-80); *Ojciec wirtualny* (s. 81-96); *Milczący ojciec* (s. 97-105); *Z hormonem przemocy* (s. 106-120); *Piotrusie Pany* (s. 121-132); *Puste łóżko* (s. 133-147); *Tacierzyństwo* (s. 148-159); *Ojciec adopcyjny* (s. 160-170); *Ojciec konkubent* (s. 171-182); *Po rozwodzie* (s. 183-195); *Zastępca ojca* (s. 196-207); *Patchworkowy ojciec* (s. 208-221); *Samotność po śmierci w rodzinie* (s. 222-236); *Ojcostwo bez ojca* (s. 237-249).

Już samo wyliczenie tytułów pokazuje, jak szeroko Autor podszedł do zagadnienia ojcostwa i nieobecności ojców w rodzinie. Wychodząc od kwestii trudności definicji ojca, poprzez źródła biblijne, ks. Zwoliński prezentuje różnorodne problemy, z jakimi boryka się świat mężczyzn, którym dane jest być tatą. Prowadzona przez Autora refleksja prowadzi do wniosków, które odpowiadają na postawione w tytule książki pytanie rodzące się w głowach wielu współczesnych dzieci: *Tato gdzie jesteś?*. Ks. Zwoliński ukazuje na łamach swojej publikacji przyczyny absencji fizycznej, psychicznej, emocjonalnej i duchowej ojców. Według Autora są nimi: przepracowanie i konieczność zdobywania środków do życia (skutkująca migracją zarobkową), uzależnienia, słaba umiejętność komunikowania, rozwód, śmierć. Prócz tej kwestii, ks. Zwoliński pokazuje również źródła kryzysu ojcostwa, do których zalicza m.in.: brak odniesienia do Boga – widzianego jako ojca, zagubienie tożsamości ojca w dzisiejszej kulturze, infantylnizm (niedojrzałość psychiczna i emocjonalna mężczyzn), brak dobrego wzoru ojca wyniesionego z własnej rodziny. Publikacja porusza także wiele innych zagadnień wpływających na współczesne małżeństwa i rodziny, np. kwestię aborcji, ideologii gender, przemocy w rodzinach, adopcji, konkubinat, procedury *in vitro*.

Książka ks. prof. dra hab. Andrzeja Zwolińskiego pt. *Tato gdzie jesteś?* jest lekturą ciekawą i zasługującą na uznanie. To doskonale zebrany i opracowany materiał diagnozujący świat mężczyzn i ojców w XXI wieku. Szczególnym polem zainteresowania Autora było jednak zjawisko nieobecności tych drugich w rodzinie, co z resztą odnalazło swój wyraz w wielopłaszczyznowej analizie tego zagadnienia (teologia, filozofia, medycyna, psychologia, pedagogika, prawo). Przystępny język, prosta struktura książki i poszczególnych rozdziałów, usytuowanie przypisów na końcu publikacji (nie obciążają one tekstu głównego) sprawiają, że dzieło czyta się z przyjemnością. Na wysoką wartość intelektualną i poznawczą recenzowanej publikacji wpływa również bogata bibliografia. Autor się-

gnął po polskojęzyczną literaturę z zakresu medycyny, psychologii, pedagogiki, prawa i teologii. Wykorzystano zarówno opracowania naukowe, jak i materiały popularyzatorskie oraz materiały z prasy świeckiej i kościelnej.

Książka ks. Zwolińskiego jest cenną diagnozą świata ojców, szkoda jednak, że nie zawiera propozycji – choćby tylko duszpasterskich – różnych rozwiązań podejmowanych problemów oraz kierunków działań, które mogą pomóc w wychowywaniu młodego pokolenia naznaczonego kryzysem ojcostwa. Być może nie to było głównym celem Autora, któremu – jak wynika z *Wprowadzenia* (s. 14) – bardziej chodziło o „uwrażliwienie” czytelników na kwestię nieobecności ojca. Oczywiście, uważny lektor może spróbować sam wydobyć z książki ks. Zwolińskiego różne wskazówki i rozwiązania.

Wartość książki mogło podnieść także streszczenie w wybranym języku kongresowym, którego brak w publikacji. Drobne błędy dostrzeżone podczas lektury nie wpływają na wartość naukową dzieła ks. Zwolińskiego.

Z pewnością warto, aby po książkę sięgnęli sami ojcowie (zwłaszcza ci nieobecni w rodzinie), mężczyźni, którzy przygotowują się do realizacji powołania ojcowskiego. Wiele cennych myśli znajdują dla siebie również wszyscy pedagodzy szkolni, wychowawcy i nauczyciele. Recenzowana pozycja książkowa może być przydatna także dla duszpasterzy, w szczególności sposobu pracujących z rodzinami w kryzysie małżeńskim lub tymi, w których ojciec jest nieobecny. Publikacja przyda się też terapeutom i tym, którzy wspierają rodziny: moderatorom ruchów i wspólnot kościelnych, mediatorom małżeńskim czy pracownikom socjalnym.

Ks. Piotr Szlufik SDB

DOI: <http://doi.org/10.21852/sem.2017.1.19>

Dreźnieński szafot, red. Rafał Sierchuła, Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni Hitlerowskich przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Poznaniu, Poznań 2015, ss. 192.

W roku 2015 w serii Studia i Materiały Poznańskiego IPN ukazała się praca pod redakcją naukową dra Rafała Sierchuły zatytułowana *Dreźnieński szafot*. Książka ta jest pokłosiem polsko-niemieckiej konferencji naukowej zorganizowanej w Poznaniu przez tamtejszy oddział IPN 21 maja 2010 roku pod hasłem *Śladami zbrodni – dreźnieński szafot*. Redaktor oraz Autorzy poszczególnych artykułów wskazali na dwa główne założenia publikacji wyników swoich naukowych dociekań. Po pierwsze, opisanie niemieckiego systemu okupacyjnego i funkcjonowanie sądownictwa, głównie na terenach Reichsgau Wartheland. Po wtóre, upamiętnienie bohaterskich żołnierzy i działaczy antyniemieckich organizacji konspiracyjnych, w tym głównie podziemia narodowego, którzy zostali skazani przez Niemców na karę śmierci, a wyroki wykonano przez zgilotynowanie w dreźnieńskim kompleksie więziennym przy placu Monachijskim.

Praca pod redakcją dra Sierchuły składa się z dwóch zasadniczych części. W pierwszej znajdują się teksty dotyczące niemieckiego systemu okupacyjnego i sądownictwa w Kraju Warty. Artykułem otwierającym tę część publikacji jest tekst Marcina Podemskiego i Rafała Sierchuły *Niemiecki system okupacyjny w Kraju Warty w latach 1939-1945*. Autorzy charakteryzują w nim krótko podział administracyjny wprowadzony przez Niemców w okupowanej od września 1939 roku Polsce, w szczególności tzw. Kraju Warty. Następnie przedstawiają główne założenia niemieckiej polityki okupacyjnej na tym terenie, codzienne życie polskich mieszkańców i charakteryzują instrumenty aparatu terroru niemieckiego wobec Polaków wyrażające się w formułowanych przepisach prawnych, sądownictwie, więziennictwie i działaniach niemieckiej policji. Autorką kolejnego artykułu pt. *Działalność na terenie Saksonii Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu* jest pracownica Gedenkstätte Münchner Platz Dresden, Brigit Sack. W swoim tekście przedstawia ona sposób organizacji sądownictwa w ramach niemieckiego Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu, wskazuje także miejsca obradowania składu sędziowskiego na terenie Saksonii w Zwickau, Budziszynie i Dreźnie oraz wymienia poznane dotąd

rozprawy sądowe, w których orzekano o „winie” Polaków i sposobie wykonania kary śmierci przez zgilotynowanie. Autorka ukazuje także, jaki zakres niezależności posiadał niemiecki Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu w stosunku do ministerstw Rzeszy, jaką rolę pełnił ten organ w zwalczaniu polskiego ruchu oporu w Kraju Warty i prezentuje sylwetki sędziów w nim orzekających. Trzecim artykułem w części pierwszej jest tekst przygotowany przez innego pracownika Gedenkstätte Münchner Platz Dresden, Geralda Hacke. Nosi on tytuł *Historia straceń na placu Monachijskim w Dreźnie w okresie III Rzeszy oraz Niemieckiej Republiki Demokratycznej*. Dr Hacke obszernie prezentuje w swoim opracowaniu miejsce uwięzienia skazanych w Dreźnie, warunki jakie w nim panowały, procedury i zwyczaje związane z wykonywaniem wyroków śmierci, podaje statystyki wykonanych wyroków zarówno w czasie II wojny światowej, okresu okupacji tego terenu przez aliantów, jak również w okresie reżimu komunistycznego czasów Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Ten niezwykle ciekawy tekst opatrzone jest także wykresami, które stanowią doskonałą ilustrację do podawanych statystyk. Pierwszą część publikacji zamyka tekst Jakuba Staszaka *Niemieckie prawo karne jako element polityki eugenicznej i narodowościowej III Rzeszy wobec Polaków w przyłączonej do Niemiec Wielkopolsce*. Odpowiada na kwestie, jakie postawił Autor we wstępie do artykułu. Chodzi bowiem o rozstrzygnięcie problemu, czy w odniesieniu do prawa III Rzeszy można mówić o wymiarze sprawiedliwości i jak należy w tej perspektywie ocenić nazistowskie orzecznictwo sądowe w Kraju Warty.

Druga część publikacji składa się z pięciu artykułów oraz listy strat osobowych żołnierzy konspiracji niepodległościowej Kraju Warty. Ten blok tematyczny otwiera artykuł Aleksandry Pietrowicz pt. *Konspiracja w Kórniku i okolicach w świetle akt prokuratorskich sprawy karnej 2 O.JS.168/42 przeciwko Józefowi Szczepaniakowi i współpracownikom*. W tekście tym A. Pietrowicz scharakteryzowała działalność kórnickiej i średzkiej konspiracji niepodległościowej w ramach Narodowej Organizacji Bojowej. Autorka opisała następnie okoliczności zdekonspirowania wielu spośród członków NOB, przebieg śledztwa i procesu oraz dokonała podsumowania orzeczeń sądowych, w wyniku których aż trzynastu aresztowanych stracono. Kolejny artykuł, którego autorem jest Jerzy Zielonka, nosi tytuł *Zagadka gostyńskiego „Czarnego Legionu”*. Tekst dotyczy działalności konspiracyjnej Tajnej Polskiej Organizacji „Czarny Legion” z Gostynia. Autor charakteryzuje tę organizację i wyjaśnia zawoilości, które pozwalają na wskazanie właściwej jej pozycji w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego na terenie okupowanej Wielkopolski. Trzecim tekstem jest artykuł Kazimierzy Horyzy-Pachciarz *Dla ciebie Polsko*. Autorka przybliży czytelnikom historię jednego z pism wydawanych przez wielkopolskie środowiska konspiracyjne, jakim było „Dla ciebie Polsko”. K. Horyza-Pachciarz w ciekawej narracji przedstawiła także dzieje osób zaangażowanych w jego wydawanie w latach 1939-1942 oraz procesy sądowe, które nastąpiły po aresztowaniu członków konspiracji związanych z wydawaniem pisma, przeprowadzonych przez gestapo w sierpniu 1942 roku. Dwa kolejne artykuły mają charakter biograficzny. Ks. Jarosław Wąsowicz w tekście *Od Poznania do Drezna. Męczeńska droga „Poznańskiej Piątki” (21 września 1940 – 24 sierpnia 1942)* przybliży historię życia wychowanków salezjańskich z oratorium przy ul. Wronieckiej w Poznaniu. Wszyscy oni zaangażowani byli w działalność konspiracyjną w NOB, następnie po aresztowaniu przebyli długą drogę przez niemieckie więzienia, zachowując niezłomną postawę wiary i patriotyzmu. Wszyscy zostali zgilotynowani w Dreźnie 24 sierpnia 1942 roku. Papież Jan Paweł II 13 czerwca 1999 roku wyniósł ich do chwały ołtarzy pośród 108 polskich męczenników okresu II wojny światowej. Kolejnym tekstem, który kończy całość cyklu artykułów, jest artykuł Witolda Stankowskiego *Janina Lech i jej współpracownicy w Kujawskim Związku Polityczno-Literackim oraz Kujawskim Stowarzyszeniu Społeczno-Literackim. Działalność oraz tragiczny kres włocławskiej konspiracji*. Autor przedstawił zaangażowanie konspiracyjne wymienionej w tytule bohaterki oraz całego środowiska konspiracyjnego o charakterze cywilnym, które Polacy stworzyli we Włocławku, aby poprzez wydawanie różnego rodzaju pism czy ulotek o charakterze patriotycznym podnieść wiarę rodaków w odzyskanie niepodległości. Opisanie zostały też tragiczne losy bohaterów tej organizacji po ich aresztowaniu przez gestapo. W dwóch przypadkach: Stanisława Mazurka i Janiny Lech zakończyły się śmiercią przez zgilotynowanie. Całość drugiej części publikacji kończy lista strat żołnierzy konspiracji niepodległościowej z Kraju Warty z lat 1942-1944 straconych na podstawie wyroków Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu w więzieniu w Dreźnie. Zawiera ona 84 biografy, które na podstawie wykazu straconych w Dreźnie przygotowali Rafał

Sierchuła i Aleksandra Pietrowicz. Ostatnią część opracowania stanowi *Aneks* zawierający 5 listów skazanych na śmierć przez zgilotowanie działaczy konspiracyjnych, które pisali do swoich rodzin przed wykonaniem wyroków śmierci. Pracę ubogaca także zamieszczony na końcu wykaz użytych skrótów, indeks osób oraz zbiór fotografii.

Drezdeński szafot jest niezwykle ciekawą pozycją dla badaczy podziemia niepodległościowego okresu II wojny światowej, szczególnie interesujących się historią polskiego ruchu narodowego. Wszystkie teksty przygotowane są z należytą dbałością i niewątpliwą znajomością podejmowanej problematyki. Konstrukcja pracy jest dobrze przemyślana i harmonijna. Baza źródłowa jest bardzo bogata, a literatura, do której odwołują się poszczególni Autorzy, stanowi wybór opracowań, w których publikowane są najnowsze wyniki badań w podejmowanym zakresie. Wysokiemu poziomowi naukowemu publikacji towarzyszy bardzo dobry poziom literacki. Tok narracji prowadzony jest w sposób interesujący, logicznie, zrozumiale dla szerokiego grona potencjalnych odbiorców. Z całą pewnością w tego rodzaju opracowaniach jest to wielkim atutem. Bardzo istotny jest także fakt, że jest to praca o pionierskim charakterze. Jest to bowiem pierwsza publikacja zawierająca wyniki badań dotyczących konspiracji niepodległościowej w Kraju Warty w kontekście wyroków sądownictwa okupacyjnego, których konsekwencją była kara śmierci wykonywana przez zgilotowanie. Nie ma wątpliwości, że jest to opracowanie ze wszech miar godne polecenia nie tylko badaczom, lecz także pasjonatom historii, szczególnie okresu II wojny światowej i martyrologii narodu polskiego.

Ks. Jacek Brakowski SDB

DOI: <http://doi.org/10.21852/sem.2017.1.20>

„*Gloriam Dei per musicam pronuntiare*”. *Teologiczna refleksja nad muzyką sakralną*, red. ks. Stanisław Garnczarski, ks. Janusz Królikowski, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2017, ss. 121.

Jeden z największych współczesnych uznanych teologów muzyki, kard. Joseph Ratzinger, w swojej refleksji nad muzyką sakralną przedstawia dość ponurą wizję sytuacji, w jakiej się ona aktualnie znajduje. Dzisiejsze czasy naznaczone są bowiem swego rodzaju schizofrenią, z jednej strony wszechobecna muzyka popularna, która weszła także do kościołów, a z drugiej muzyka elitarna, równie nienadająca się do użytku kościelnego. To rozdarcie powoduje, że Kościół musi nieustannie podejmować refleksję nad jakością sztuki muzycznej w liturgii, mierzyć się nierzadko z kulturą antychrześcijańską, która nie ma mu nic do zaoferowania. Dyskusji na ten temat służyła konferencja naukowa pod hasłem: „*Gloriam Dei per musicam pronuntiare*”, zorganizowana przez Wydział Teologiczny Sekcji w Tarnowie Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie, w dniach 6-7 listopada 2015 roku. Recenzowana publikacja, będąca owocem tego sympozjum, jest pokłosiem teologicznej refleksji nad naturą, pięknem, funkcjami i zadaniami muzyki sakralnej w zgromadzeniu liturgicznym. Składa się na nią ogółem siedem referatów wygłoszonych przez specjalistów z różnych ośrodków naukowych, w tym jeden zagraniczny, podejmujących wieloaspektową rolę muzyki liturgicznej.

Pierwszym z referatów jest tekst bp. Carlosa Moreiry Azevedo z Rzymu: *Aktualne oczekiwania i wyzwania dotyczące muzyki w Kościele* (s. 11-26). Delegat Papieskiej Rady ds. Kultury opiera swoją refleksję na szerokim spojrzeniu na kontekst kulturowy i relacje między estetyką a celebracją. W oparciu o te dwie uwagi wskazuje konkretne wyzwania, przed jakimi stoi obecnie muzyka w Kościele: sakramentalna natura śpiewu i *munus* służebny; służebna funkcja muzyki względem słowa; śpiew i muzyka jako integralna część liturgii; czynne uczestnictwo w zgromadzeniu liturgicznym; pilna potrzeba solidnej formacji różnych posług. Szczególną uwagę zwraca on na zjawisko szeroko obecnej dziś muzyki konsumpcyjnej, nazywanej także młodzieżową, a reprezentowanej przez piosenkę, rock, pop, która „zawiera ubogie teksty” i „ma grubiańskie melodie”. Tego typu muzyka jego zdaniem „dochodzi do arbitralnego sytuowania śpiewów w ramach celebracji”. Aby uchronić muzykę sakralną przed banalnością, należy „zainwestować w formację wiernych przez wytrwałe próby, pomoce i katechezy oraz przewodnika śpiewu w zgromadzeniu”.

Kolejny referat *Muzyka liturgiczna w obliczu postmodernizmu* (s. 27-40) autorstwa ks. Ireneusza Pawlaka (KUL), przedstawia aktualny i niebezpieczny wpływ postmodernizmu na muzykę w liturgii. Autor charakteryzuje najpierw szeroko współczesne oblicza postmodernizmu, jego cele i wynikające z nich zagrożenia dla sztuki, a następnie wskazuje na jego szeroko zaprogramowaną infiltrację liturgii i związanej z nią muzyki. Prelegent w przekonujący sposób omawia najbardziej charakterystyczne cechy postmodernizmu (fragmentaryczność, zamieszanie w sferze pojęć, nadrzędność prawa stanowionego, negacja tradycji i pluralizm w dziedzinie sztuki) i odnosi je do muzyki liturgicznej. W konkluzji, jako antidotum na niebezpieczeństwa postmodernizmu porównywanego do „niebezpiecznej i zaraźliwej choroby”, proponuje „skuteczną szczepionkę”, na którą składa się: uczciwość i prawidłowo ukształtowane sumienie, odpowiedni poziom wiedzy, odwaga w głoszeniu prawdy, głęboka wiara, umiłowanie Kościoła i jego liturgii oraz zdrowy rozsądek (s. 40).

Ks. Joachim Waloszek (UO) z kolei ukazuje piękno muzyki liturgicznej w jej wymiarach teologicznych w tekście pt. *Teologiczne wymiary piękna muzyki liturgicznej* (s. 41-50). Swoją refleksję opiera w znacznej mierze na rozważaniach szwajcarskiego teologa Hansa Ursa von Balthasara. Na wstępie stawia zasadnicze pytanie, czy teologia może przysłużyć się odkrywaniu wymiarów piękna muzyki, zwłaszcza tej zaangażowanej w przestrzeń kultyczną? A następnie, czy istnieje jakieś formalne albo treściowe podobieństwo pomiędzy przeżyciem muzycznym a doświadczeniem typu religijnego? Autor, krocząc „ślądami intuicji Balthasara”, próbuje dociec i objaśnić w kolejnych „odsłonach”, na czym w istocie polega specyficznie muzyczny sposób komunikowania, „przekazywania Idei, czyli wielkiego Sensu Istnienia, o który [...] chodzi każdej sztuce” (s. 43). Muzykę kwalifikuje kolejno jako medium: dynamicznej natury Bytu-Boga; wypełnionego znaczeniem czasu, tajemnicy przemijania i wieczności; stwórczej harmonii; jedności; słowa. Konkluduje stwierdzeniem, iż wprawdzie można by szukać jeszcze innych cech języka muzycznego, ale wydaje się, że już te wymienione „cechy wydarzenia muzycznego pozwalają zrozumieć osobliwe teologiczne kwalifikacje muzyki i wyjaśnić zagadkę jej sakralnej, kultycznej przydatności” (s. 50).

Czwarty z referatów *Miejsce muzyki w liturgii. Muzyka „siostrą” liturgii?* (s. 51-66) ukazuje teologiczne miejsce muzyki w liturgii. Jego autor, ks. Waldemar Pałęcki MSF (KUL), analizuje wzajemne relacje zachodzące między liturgią a muzyką, jakie zaproponowali ojcowie Soboru Watykańskiego II. Szczegółowo omawia następujące problemy: trynitarny i historiozbawczy wymiar liturgii chrześcijańskiej – wydarzenie zbawcze doświadczane jako harmonia pieśni chwały; eklezjalny charakter liturgii chrześcijańskiej – muzyka liturgiczna jako pieśń Oblubienicy Chrystusa; liturgia ziemiska jako *praegustatio* liturgii niebiańskiej – liturgia śpiewem wobec aniołów (*carmen angelorum*) przez tych, którzy wiodą życie anielskie (*vita angelica*); uświęcający i kultyczny wymiar liturgii – muzyka na drodze przeobcowienia człowieka w dialogu zbawczym; semejologiczny charakter liturgii chrześcijańskiej – muzyka znakiem dialogu i doświadczenia transcendencji. W wyniku podjętych rozważań szczegółowych stwierdza, iż liturgia i muzyka liturgiczna postrzegane jako „siostry” zawierają w sobie bogatą wymowę teologiczną. Warunkiem muzyki godnej liturgii jest jednak uwzględnianie przez nią fundamentu teologii liturgii.

Odrębne zagadnienie, treściowo dość odległe od problematyki omawianej publikacji pokonferencyjnej, podejmuje ks. Stanisław Garnczarski (UPJP II). W referacie zatytułowanym *Źródła polskich pieśni adwentowych* (s. 67-84) zajmuje się bowiem pieśniami adwentowymi w aspekcie historycznym. Wskazuje najpierw na źródła ich tekstów (hymnodia łacińska, hejnały roratnie i in.), a następnie podaje źródła melodii, podkreślając w procesie ich tworzenia szczególną rolę chóralu gregoriańskiego. W przeciwieństwie do pozostałych tekstów, które odnoszą się do aktualnej sytuacji w kwestiach muzyki sakralnej, przedłożenie ks. Garnczarskiego podejmuje wyłącznie aspekt historyczny.

Na kulturotwórczy wymiar muzyki zwraca uwagę w swym przedłożeniu *Kulturotwórcza rola muzyki w liturgii* (s. 85-98) Remigiusz Pośpiech (UWr, UO). Swoją wywód, poparty licznymi przykładami, rozpoczyna od *fundamentum*, wyjaśniając najpierw najbardziej istotną rolę muzyki liturgicznej, wynikającą z *Konstytucji o Liturgii świętej*; następnie wskazuje na źródła (*fontis*) profesjonalnej twórczości muzycznej związane z rozwojem liturgii eucharystycznej; wymienia najważniejsze gatunki i formy profesjonalnej sztuki muzycznej powstałe w dziejach muzyki w ścisłym związku z liturgią Kościoła (*praxis*); wreszcie w punkcie zatytułowanym *continuitas* ukazuje przemiany wzajemnej

zależności liturgii i muzyki na przykładzie sztuki muzycznej baroku, kiedy to „liturgia stanowiła swoistego rodzaju widowisko – theatrum musicum” (s. 92).

Cykl referatów kończy tekst ks. Janusza Królikowskiego (UPJPII), zatytułowany *Inspiracje muzyczne w teologii Hansa Ursa von Balthasara* (s. 99-112). Odwołując się do spuścizny naukowej Balthasara, wskazuje, iż muzyczne odniesienia i inspiracje czerpane z muzyki stały się dla szwajcarskiego teologa ważną drogą prowadzącą do „pełni katolickiej”. Autor sięga do „idei muzycznej”, która w estetyce teologicznej Balthasara stanowi przedmiot wielu analiz filozoficzno-teologicznych. Jego myśl teologiczną rozpatruje w kategoriach gatunków muzycznych: symfonii, fugi i requiem, ilustrując każdy z nich odpowiednimi tekstami tego uczonego.

Całość publikacji dopełnia *Homilia biskupa tarnowskiego Andrzeja Jeża* (s. 7-10), słowo *Od redakcji* (s. 5-6) oraz program koncertu zatytułowanego „Modlitwa o pokój” (s. 113-115) i skierowane z tej okazji *Słowo Biskupa Tarnowskiego* (s. 117-118).

Omawiana pozycja została bardzo starannie przygotowana od strony edytorskiej i wydrukowana w tarnowskim wydawnictwie *Biblos*. Gratulując organizatorom Konferencji i Prelegentom przedłożenia „świeżych” i aktualnych myśli należy wyrazić nadzieję, iż ogłoszona publikacja stanie się ważną pomocą w dalszym zgłębianiu właściwego rozumienia i przeżywania liturgii Kościoła przez muzykę liturgiczną.

ks. Piotr Wiśniewski (KUL)

DOI: <http://doi.org/10.21852/sem.2017.1.21>